

HÁBORÚ ÉS VALLÁS

ÍRTA ÉS A NYÍREGYHÁZI EV. FŐGYMNÁSIUM
TANÁRI KARA ÁLTAL RENDEZETT NYILVÁNOS
ELŐADÁS-SOROZATON 1915. MÁJUS HÓ 15-ÉN

FELOLVASTA
GEDULY HENRIK,
EV. PÜSPÖK.

NYÍREGYHÁZA: 1915.

NYÍREGYHÁZA,
JÓBA ELEK KÖNYVNYOMDÁJA.
609-1915.

Kedves Ifjak! Tisztelt Barátaim!

Súlyos és nagy felelősséggel járó szellemi feladatok megoldása közben ért a főgymnásium tanári kara részéről az a megtisztelő kérelem és megbízás, hogy ma, a ti körötökben, felolvasást tartsak a háború és a vallás egymáshoz való viszonyáról... Nem riadtam vissza a megbízatás teljesítésétől. Az a meggyőződésem, hogy, amikor a mi derék katonáink odakünn, a harcmezőn, sokszor hétszámra, éjjel-nappal, gyakran felváltás, pihenés nélkül végzik a nemzet védelmének az erők legvégső megfeszítésével járó páratlanul nehéz munkáját, s mindig, minden pillanatban készek érettünk mindent megáldozni: – akkor nekünk, a polgári társadalom itthonmaradt tagjainak sem lehet eleget küzdenünk, fáradnunk, dolgoznunk és áldoznunk a nemzet anyagi és szellemi kincsének, értékeinek megtartásán, gyarapításán. Gyáva himpellér, nyilvános vesszőztetésre méltó bérenc jellem az, aki, – ha már fegyvert fogni nem tud, a harcra erőtlen: legalább a békés munka végzésében, legalább az anyagi és szellemi áldozatok meghozatalában nem serénykedik... Istennek legyen érette hála, a magyar nemzeti társadalomban ilyen, közmegvetésre méltó egyének csak elvétve akadnak, s most, a háború 10-ik hónapja közepén, bizvást megállapíthatjuk azt a felemelő igazságot, nemzetünk jövő dicsőséges fejlődése szempontjából felette becses azt a tényállást, hogy hazánk népe politikailag és erkölcsileg, a népek nagy családjában, az érzület, a

kötelességteljesítés, az akarat és elszántság iskolájában megszerezte a maga számára az érettségi bizonyítványt.

De hát – nem erről kell nekem most szólanom... egész más tárgyról, a háború és vallás egymáshoz való viszonyáról, egymásra való hatásáról... Oly kérdés ez – kedves barátaim, – amelynek óriási irodalma van. Aki nem olvassa a német evang. egyházi lapokat, talán nem is tud róla, hogy magával ezzel az egy problémával, a háborúnak és a vallásnak egymáshoz való viszonyával a mi nagy szövetségesünknek, Németországnak, igazán dúsgazdag könyvpiacán ezen mostani háború folyamán megjelent 187 különböző jellegű theologiai, dogmatikai és philosophiai tárgyú önálló mű és sok ezerre menő tanulmánycikk foglalkozik. Magyar irodalmunk termékei közül pedig az általam rendszeresen olvasni szokott tizenegy különböző egyháztársadalmi lap és folyóirat (Prot. Egyh. és Isk. Lap, – Debreceni Prot. Lap, – Theologiai Szaklap, – Ev. Őrálló, – Lelkészegyesületi Közlöny, – Ev. Közérdek, – Ev. Lap, – Ev. Egyházi Élet, – Ev. Glaubensbote, – Belmissió, – Sárospataki Lapok) igazán százával ontja azokat a vallásbölcseleti fejtegetéseket, amelyek a különböző hitbeli álláspontok szem előtt tartásával igyekeznek e két nagy életjelenségnek: a háborúnak és a vallásnak egymáshoz való viszonyát meghatározni. Sőt különböző egyházi írótól származó külön füzeteket is olvastam, amelyek e nagy problémát vagy csak érintik, vagy azt a maga egészében tárgyalják.

S hogy ez a probléma oly sok vallásos kedélyt termékenyít meg a nyilvánosság elé kínálkozó gondolatokkal, a felett nincs mit csodálkozni, Hiszen érzi azt az ember, érzik a népek milliói, hogy itt valami rejtélylyel van dolgunk, hogy itt az elgondolás, a filozófiai elmélye-

dés egy, szinte kibékíthetetlennek látszó – ellentmondást tartalmazó tény előtt áll. Isten – az abszolút jó, a tökéletes szellemi hatalom, a kibeszélhetetlen szellemi gazdagság, bölcsesség, igazság, jóság és szeretet, birtokosának eszméje egyfelől, – és az abszolút rossz, az emberi életek, boldogságok, békék, nyugalom, zavartalan családi és egyéni jólétek, kulturális fejlődési eshetőségek és feltételek millióinak szinte a vért fellázító folytonos pusztulása, ártatlan gyermekek, gyöngé nők, elaggott szülők rettenetes sorsra jutása, ínség, gond, nyomor, bánat, koldusállapot, gyász és gyász mindenütt – másfelől, – oly rettentő egyszerre tapasztalás, egyszerre átérés, egyszerre elgondolásbeli ellentét szülői, hogy ezzel a tárgygyal, akarva, nem akarva, még a filozófiailag nem művelt elmének is foglalkoznia kell – és kerüljön bármily erőfeszítésébe elmének, életnek, kedélynek, szívnek: de ezt a problémát meg kell oldani !

Az atheismus, az istentagadás álláspontján a kérdés nagyon egyszerű, mert a látszólagos ellentétnek csak egyik oldala áll fenn, a megoldás tehát kész. Csakhogy igazi atheista nincsen. Vagy aki mégis kérkedik vele, hogy ő az, azt szeretném a lövészárkokba küldeni; biztos vagyok felőle, hogy az első fájó seb vagy szemmel láthatóan életveszélyes helyzet kicsálná belőle azt a nagy szót, amit imádkozó katonáink milliói oly sűrűn hallatnak, azt a nagy szót, hogy: óh, Istenem!

Nekünk tehát mindenkép a theismus, az istenhit, a személyes istenhit álláspontjáról kell megvilágítanunk a kérdést.

Ezen az állásponton vizsgálva a háború és a vallás egymáshoz való viszonyát, ismét és ismét felmerül a kérdés: hogy lehet a vallásnak, a személyes Isten hitének, a jó, a bölcs, az emberiség sorsát bölcsen és kegyel-

mesén intező Isten hitének álláspontján *a háborúról még egyáltalában beszélni is, hogy lehet ezt a hitet kibékíteni azzal a rettentő tényállással, amely a háború borzalmaiban igazán minden egyebet feltár, csak azt nem, ami jó, ami szép, ami nemes, ami kívánatos, ami boldogítói* *Hogy engedheti meg Isten, a szerető atya, a bölcs világkormányzó, – gyermekeinek, az emberi nem tagjainak, e kölcsönös egymás vérében való gázolását ! ?...*

...Könnyű volna e kellemetleneknek látszó kérdésekre Káinnak és Ábelnek, Dávidnak és Absolonnak, Saulnak és Istvánnak egyenesen *bibliai* példáival felelni és felidézni annak a sok-sok véres küzdelemnek emlékét, amelyet ugyancsak *a biblia tanúsága szerint* Izrael népe folytatott saját nemzeti önállósága, ősi hite, ősi erkölcei megőrzése érdekében a környező bálványhit veszedelmei és a pogány hatalmak leigázó törekvései ellenében. – És könnyű volna magából *a keresztyénség történetéből* is felidézni a korinthusi és efézusi pártharcok, az első keresztyén-üldözés, a középkori keresztes háborúk, majd az inquisíciók, az erőszakos térítések és vallásháborúk korszakát – annak igazolására, hogy ha mindez ugyancsak erős, intenzív személyes Istenhit mellett, sőt *Isten nevében, a vallásos hit úgynevezett kényszerítő parancsszavára megengedhető volt* és az emberiség érzés- és gondolatvilágában nem támasztott pusztító kételyeket a személyes Istenhit jogosságával szemben: akkor a mai embernek sincsen joga ahhoz, hogy e borzalmas háború láttára elveszítse hitét Isten örök atyai jóságában, céljai szentségében és világkormányzása bölcsességében... Könnyű volna tehát kimutatni, hogy a történet tanúsága szerint sem a *biblia eszmei*, sem a *vallásos hit belső érzelmi, tapasztalati világában* nem ismeretlen tényező a háború... Csakhogy nekünk nem negatívumokra van szükségünk. Nekünk, ha a nagy problémát meg akarjuk oldani, *egy lépéssel tovább kell mennünk.*

És tovább is mehetünk. Nevezetesen, hivatkozhatunk három, igen becses, valláserkölcsi jellegű argumentumra, amelyeket aztán a személyes Istenhit metafizikai tartalmi körébe vonva, a nagy probléma kibékítő megoldása valóban bekövetkezhetik. E három argumentum: az emberi szabad akarat, továbbá, a háború etikai megítélése, végül a jogos önvédelem ügye.

Csak ha mindezt a három, a vallási és morális filozófia alaptételeit képező szempontot *egységesen visszük belé a kérdés megítélésébe*, – csak akkor adunk tökéletes képet a háború és a vallás viszonyáról, – és csak akkor találjuk meg, de akkor aztán tőlünk elidegeníthetetlenül valóban meg is találtuk a látszólag kibékíthetetlen probléma végérvényes megnyugtató megoldását.

*

Alapvető tétele minden komoly valláserkölcsi tanrendszernek *az emberi szabadakarat, az elhatározás és cselekvés, a jó és gonosz közti választás szabadságára vonatkozó és így a cselekvésért s annak minden e világi és földöntúli következményeiért személyes felelősséggel való tartozásra is kiterjeszkedő törvény*. Hatalmas láncszem ez a világmindenség bölcs kormányzatának egységességében és céltudatosságában. Gyönyörű köre az emberi lélek cselekvési képességének, amely tág perspektívát nyújt az emberiség *teljesen szabad, kötetlen, korlátatlan szellemi és erkölcsi fejlődése felé*. Ki gátolja meg az emberi nemet abban, hogy akár máról-holnapra a valláserkölcsi és a szellemi felfogás legideálisabb magaslataira emelkedjék és kizárjon a maga érintkezése és tagjainak egymáshoz való viszonya köréből mindent, ami a békés harmóniát, a szabad fejlődést felborítja ?... – Ki gátolja meg ebben az embert, ha nem *épen maga az ember!?*...

És itt kapcsolódik belé a háborúról való filozófiai megállapítások menetébe magának *a háborúnak etikai*

megítélése. Alapvető, örök valláserkölcsi törvény volt és lesz: »*Ne ölj! Mert aki öl, méltó az ítéletre.*« Sőt, és itt mutatkozik meg a jézusi törvényt magyarázat igazi mélysége és emelkedettsége: – »méltó az ítéletre az is, aki azt kiáltja felebarátjának: »*Rákha, azaz esztelen.*« Nagyban és egészben pedig a háború intézménye mi más, mint ölés, gyilkolás, emberéletpusztítás, még pedig tömeges ölés, tömeges gyilkolás, tömeges emberéletpusztítás. Világos tehát, hogy a háború lényegileg, az örökké szilárd valláserkölcsi megítélés talaján állva, nem más, mint az emberi bűnök, megtévelyedések *egész halmazata.* Mutatják ezt már *a háborúk megindításának* rendszerinti okai is. Mert rendesen mi a háború forrása?... Önzés, hatalmi terjeszkedési vágy, számítás, kapzsiság, gyűlölet, orgyilkok, bosszúszomj. Tehát, az emberi gyarlóságok, az emberi gonosz indulatok egész légiója... Ezeknek munkájában Isten részt nem vesz, mert nem is vehet. Ez az ő lényének örök szentségével és tökéletességével merőben ellentétes. Ilyenformán *a háború intézménye merőben a jó és rossz között szabadon választani jogosult emberi akarat kizárólagos lényéből, elhatározásából ered.*

Még inkább meggyőződünk erről, ha kissé szorosabban vesszük vizsgálat alá, hogy kik és miért idézték föl a komoly valláserkölcsi világnézet szellemébe oly mélyen beleütköző ezt a háborút, – vagyis kik a hibásak annyi kiömlő vér és annyi fájdalmas panasz áradatában?...

Hibásak azok, akik be nem tartottak szerződéseket, be nem váltottak ünnepélyes ígéreteket, játszottak komoly kijelentésekkel, félrevezettek szándékuk felől, nekitámadtak a látszólag gyengébb félnek, orgyilkos kezet emeltek az ártatlanokra, a vér és a vas uralmát zúdítták a szegény földre, a véres verejtek és a nehéz munka közben a béke áldásai után áhító emberiségre, *azért, hogy az erős még erősebb, a gazdag még gazdagabb, a hatalmas még hatalmasabb legyen,* – s azt hitték: nagy embertömegekkel,

óriási arany- és ezüst kincseik halmazával, vakmerő bujtogatásaikkal, ártatlanokra emelt gyilkoló fegyverzetükkel egyszeribe végét vethetik e földön az erkölcs, az igazság, a jog, a tisztesség és méltányosság uralmának s bekövetkezik az ő számukra most és mindörökre a pusztanyers erőre támaszkodó hatalom gazdagsága és fényessége. Kétségtelen tény tehát, hogy a legrútabb emberi megtévelyedések, a leggonoszabb számítások és törekvések eredménye. – rövidre fogva: *magának az emberi bűnnek, az Isten ellen lázadó emberi bűnnek terméke* ez a háború is, – épúgy, mint megannyi más elődje. Nem azok a szegény katonák, nem azok az egyszerű harcosok, akik érettünk verőket ontják, nem azok a bűnösök Krisztus szellemének s minden komoly valláserkölcsi álláspont szellemének e kiköltöztetéséért. Az ő szíveikben biztonnal, még akkor is, amikor fegyvert forgatni kénytelenek, ott élhet és a legtöbbnek a szívében – bizony mondom – ott is él a nemesebb, a humánusabb, a valláserkölcsebb felfogás szelleme. Ők felsőbb parancsnak engedelmességgel vették kezökbe a fegyvert... És *nem is a mi felsőségünk a hibás, amely a helyzet kényszere alatt, utolsó menedékül, a nemzet megtámadott ősi szabadságának, jogának, épségének védelmére a hitszegőkkel szemben más eszközhöz nyúlni nem tudott, mint a fegyverhez.* De – ismétlem – a legszigorúbban értelmezett valláserkölcsei felfogás ellen, Isten lényé és akarata ellen vétettek azok, *akiknek rút önzése tudatos számításból* beledöntötte a népek millióit e rettentő vérfürdőbe.

S itt kapcsolódik aztán belé okoskodásunk láncolatába a harmadik alapvető valláserkölcsei argumentum, nevezetesen: *az önvédelem jogossága.* Semmiféle emberi és isteni törvénnyel nem állhat ellentétben, hogy amikor engem, az én életemet, léteimet, egész existenciámat veszélyeztető orvtámadás ér, hogy akkor – ha már másként nem lehet, – ne igyekezzem a magam életének,

létének védelmére úgy és akként, hogy reám orvul támadó ellenfeletem ártalmatlanná tegyem. Mert ha az önvédelem e jogosságát bármiféle helytelenül magyarázott valláserkölcsei tétel alapján tagadásba venném s azt mondanám, hogy az az Isten törvényével, a valláserkölcsei állásponttal ellenkezik, mint ahogy van is reá példa a nazarénusok és más secták felfogásában, – akkor arra, az isteni világkormányzás egységességére és céltudatosságára igazán balul reávilágító végkövetkeztetésre kellene jutnom, hogy tehát: Istennek kedves az orvtámadás cselekménye, szándéka, célja és sikere egyaránt. Végtelenül sajnálatos, hogy akkor, amikor milliók részéről jövő orvtámadások ellen kell védekezni, a XX. C. egyébként magas színvonalon álló művelődése sem rendelkezik más eszközökkel, mint az Isten legnemesebb teremtményét, az embert pusztító háborúnak, mint önvédelmi harcnak az eszközével. Ám, hogy az emberi nem még mindig nem tudott az *erkölcsi solidaritás* ama magasabb fokára emelkedni, amelyen akár a *háború megindításának csupán népszavazás útján lehetővé tételéről*, akár az egyes nemzetek részéről más nemzetekkel szemben tervbevert *orvtámadásoknak egységes nemzetközi fellépésekkel lehetetlenekké tételéről*, akár a háborús eshetőségek elhárításának másféle intézményes biztosítékairól lehetne szó, –: ennek oka nem Isten gondviselésének és világkormányzásának bármily téves magyarázatában, hanem ismét és ismét az *önző emberi lélek bűnös hajlamaiban* keresendő. Igenis, háború volt és lesz, amíg lesznek egyoldalú önzésre, kapzsiságra hajló emberi szívek összeségéből álló népek, vezetők, kormányzók s amíg a sok vérontás szemléletébe és elszenvedésébe végre is belefáradó nemzetek az *öntudat és az erkölcsi fenség* ama magasabb fokára nem emelkednek, amelyen állva, *szent solidaritással üzennek hadat a bűnök bűnének, a háború intézményének.*

Addig is azonban – ne féltsük a valláserkölcsi világnézet jogosságát, ne féltsük magát a vallást – a háborútól. Áll ez szilárdan, a hívő és nemes békére áhító szívek bázisán, mint az emberiség jótékony nemtője. Sőt, épen a mostani háború folyamán mintha még tisztább és áthatóbb fényben ragyogva közölné áldásait a szegény emberiséggel. Mutatják a mindig, minden felekezetenél tömött templomok, az eleven, mozgékony hitbuzgóság, jótékonyosság, áldozatkészség, a háborús vallásos irodalom példátlan fellendülése – és a felekezeti érdekharcok salakjától való megtisztulása mellett *magának a vallásos hit lényegének*: az emberi szív Istenhez az ima és az alázat és a bizalom szentségében való föl-emelkedésének *az érvényesülése*. A haldokló róm. kath. francia katonának a harcmezőn egy zsidó tábori rabbinus valami hirtelenében összeállított keresztfelét mutogat s a haldoklónak megszerzi véle azt az édes álomszerű tudatot, hogy életében és halálában az ő vallása szerinti symbolum tartja őt meg Isten oltalmában. – Az egyik szomszédváros tábori kórháza termében az evang. tábori lelkész húsvéti istentiszteletet tart, melyben evang. és ref. katonák vesznek részt s melyről nekem a következő jelentést küldi: „Húsvét harmadnapján, (amikor már a 78-ik functiót végezte 3 nap alatt), – már alig beszéltem a fáradságtól, de Isten segítségével mégis elvégeztem dolgomat. Hogy pedig nem dolgoztam hiába, annak magam is számtalan esetben voltam tanúja. Csak egyet említek a sok közül. A 14-es számú barakban 3 ev. és 5 ref. sebesültet hoztam össze egy ágy mellé. Alig kezdtem el a functiót, valamennyi betegem szemei könnyekkel teltek meg. Az úrvacsoraosztás végén már mind a 8 zokogott. Amint a szertartást elvégeztem, amely után minden egyes katonával kezet szoktam fogni, felállott az egyik református katona s a következőket mondta: „N. N. egyéves önkéntes, a bpesti leszámítoló banknak a

tisztviselője vagyok. Áldja meg az Isten a lelkész úr minden lépését, amiért olyan jó volt, hogy hívás nélkül eljött hozzánk, hogy e nagy ünnepen békét hozzon a lelkünkbe. Én köszönöm meg mindnyájunk nevében. Ezt a percet soha az életben”... Többet mondani nem tudott s úgy sírt előttem, mint a gyermek.” (Matyuga Kámill hiv. lev. 1915. ápril. 23. S.-A.-Újhelyből Eddig a tábori lelkész levele. Megható példája annak, hogy a vallás igazi lényege diadalmasan küzd meg még a legpusztítóbb háború iszonyataival is !

S azért, kedves ifjú barátaim, bárki is vessen fel előttetek a vallás és háború eszmekörét érintő, fogasaknak és gúnyosaknak látszó kérdéseket, a tiszta és nemes valláserkölcsi öntudat zavartalan nyugalmával mondhatjátok el neki, hogy ez a háború nem zavarhatta meg vallásos érzésteket, mert elmondhatjátok neki azt a magasztos, mindnyájunkat a legmagasabb és legnemesebb áldozatokra készítető valóságot, *hogy ez a háború – a legszigorúbban alkalmazott valláserkölcsi mérték mellett is – semmi más, mint önvédelmi harc*, s hogy ebben a keserves harcban, fiaink vére hullásában, családaink tenger-gyászában, legmagasabb eszményi hivatású kultúrkinccseink pusztulásában bármennyit is kellett legyen áldoznunk, – az áldozatoknak ez a mérhetetlen – sokasága mind *egy oltár épségéért, egy oltár szépségéért és dicsőségéért kívántatik meg tőlünk*, azért az oltárért, amelynek a neve: *az ezredéves magyar haza békéje, biztonsága, boldog jövődjé*. Ennek a nagyszerű oltárnak díszéért, javáért az *egyed-egyén* a maga egész létével kell, hogy kész legyen az önfeláldozásra. Fiainkról, jövőnkről, mindenünkről van mostan szó. Igazán történelmi, nagy napok; új kiadásban zeng felénk a régi kérdés: »Rabok legyünk, vagy szabadok, itt az idő; válasszatok.«

A választás – nem lehet kétséges! Meg kell vívnunk e reánk kényszerített háborút. És bár ez a háború még

mennyire borzalmas is, az én lelkemben a háború minden iszonyatai dacára békésen pihen és folytatja áldott munkáját, az életküzdelmekre megerősítő, megacélozó áldásos hatását a vallásos hit szelíd galambja. Szárnyai nem rebbenek meg, akkor sem, amikor a véres küzdelmek színteréről az ágyuk bömbölő szavának rémes visszhangját hozza ide a messzeségből ideröppenő hír. *Nem tudom, nem akarom és nem fogom feltételezni soha, de soha,* hogy az én jószágos Istenem, mennyei Atyám, ne az Ő atyai kegyelmének gazdagsága szerint ítélne meg az én szegény hazámra reákényszerített súlyos önvédelmi harcot s hogy inkább akarná a méreggel, gyilokkal dolgozó, vadul és orvul reánk támadó, hazugságokban dobzódó, ártatlanságokat meggyalázó, gyermekeket és aggastyánokat vérlázító módon pusztító, a történelmi múlt tanúságai szerint is az emberi civilizációért soha érdemleges áldozatot nem hozó, tisztán hatalmi túlterjeszkedési ingerből reánk törő ellenségeink győzelmét, mint a mi hazánkét, amely több, mint egy ezredéven át volt védelmezője a szelídebb nyugati civilizációnak és féltett és féltő oltalmazója a legnemesebb értelemben vett szellemi és lelki szabadságnak.

Nem! Hitem diktálja, törhetlen reményem vallja, hogy: *mert harcolnunk kell, győznünk is kell!*

S azért, legyünk bár számosan még mily szerény polgári munka osztályosai, vagy ti boldogok, akik már ott vagytok, vagy még ott lehettek, odamehettek, ahol, ha kell, véretek hullásával is hitvallást tehettek a mi drága közanyánk iránti forró szerelmetekről, - mindannyian a legnyugodtabb, a legfőnségesebb valláserkölcsei öntudat birtokában zengjük a Bethlen Gábor fejedelem harci szózatát: *»Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk!?!«*...

E tudatban, a végső győzelem kivívásáig és majdan a béke áldásainak állandó, intézményes biztosítására irányuló nemes fáradozásunkig, legyen mindannyiunk

És még egy példa, amelyről legutóbb hallottam. Egy zólyommegyei származású csapattest valahol a Kárpátok közt küzd. Ráköszönt a húsvét, peresnek tábori lelkészt, aki a szegény katonákat e nagy ünnepen a vallás vigaszában részesítse, s nekik az Úrvacsorát kiszolgáltassa. Egy németországi evang. lelkész vállalkozik reá, de, természetesen, németül. Összegyűl az evang. katonaság, a helység *gör. kath.* templomában; a német ev. lelkész úrvacsorai beszédét és imáját *egy róm. kath.* plébános tolmácsolja magyar és tót nyelven; s az Úrvacsora kiosztásában az evang. lelkésznek a *gör. kath.* káplán segítkezik! Nem hinném, hogy az „*Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség, egy a közbenjáró, az Úr Jézus Krisztus*” tétel igazsága valaha is magasztosabb alakban érvényesült e földön, mint e gyönyörű háborús húsvéti istentiszteleten. Hol vagyunk mi ettől – a békében, a békében harcolva és torzsalkodva a felekezetiesség egyoldalúságai közt mindenféle hatalmi féltékenység és terjeszkedési vágyak által részekre szakgatottan!

buzdító és lelkesítő jelszava az a szó, ami úgy illik tihozzátok, nemes ifjak, az a dicsőséges szó, ami oly csodálatos varázserővel hangzik hős honvédeink ajakán, az a szó, hogy mindig, mindenben, bátran és lelkesen: „*Előre!*”